CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE NOORD-BRABANT
MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

GEMEENTE DUSSEN

UITGAVE PROVINCIE NOORD-BRABANT

colofon

De Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/ Monumenten Inventarisatie Project wordt verricht door mevr. drs. M. Daru-Schoemann, dhr. drs. M. Koenders, dhr. drs. A. van Leeuwen (coördinatie), dhr. drs. N. Maes, dhr. drs. J. Michels, dhr. H. Ruiter arch. h.b.o., mevr. drs. M. Vaessen, mevr. drs. W. Wessel.
Secretariaat: mevr. D. van Loon-Graafmans, Hildebrandstraat 24, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel. 073-147471.

De rapporten zijn te bestellen bij de afdeling Voorlichting van de Provincie Noord-Brabant, Brabantlaan 1, 5216 VR 's-Hertogenbosch. Tel.: 073-812511.

INHOUD

Woord vooraf 4

Werkwijze en criteria 5

1. Situering der gemeente 10

2. Bodemgesteldheid 11

3. Grondgebruik 12

4. Infrastructuur 12

5. Ontwikkeling van de nederzettingen 14

6. Stedebouwkundige typologie 15

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen 15

8. Objectgegevens 20

9. Literatuur 37

Kaart (bijlage)

WOORD VOORAF

Dit rapport over Dussen maakt deel uit van de serie Cultuurhistorische Inventarisatie Noord-Brabant/Monumenten Inventarisatie Project. Het geeft per gemeente een overzicht van de waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen tot ca. 1940 in de steden en dorpen van de provincie.
De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabantse cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht urgent gemaakt. Ondanks vervlakking en schaalvergroting bezit elke gemeente een eigen karakter in de stedebouwkundige structuur, de bebouwing van kern en buitengebied. We doelen daarbij zeker niet alleen op erkende monumentale gebouwen, maar evenzeer op boerderijen, woonhuizen, fabrieksgebouwen, bruggen en sluizen, wegkruisen of een ijzeren sierhek en dorpslinde.

Na het monumentenjaar 1975 heeft het provinciebestuur besloten om de cultuurhistorische waardevolle bebouwing van de provincie vast te laten leggen.
Hiervoor is in 1976 de "Inventarisatiecommissie Brabantse Monumenten" ingesteld.
In september 1979 is een drietal inventarisatoren aangesteld om een werkmodel te ontwikkelen en veldwerk en rapportage te verrichten.
Dit model is tot eind 1988 gehanteerd in 69 gemeenten. Najaar 1988 is ook in Noord-Brabant het door de minister van WVC geëntameerde Monumenten Inventarisatie Project van start gegaan. Binnen dit project wordt vastgelegd hetgeen in Nederland tussen ca. 1850 en 1940 aan bouwkunst en stedebouw is gerealiseerd.

Het MIP beoogt:
- het verkrijgen van een eerste landelijk overzicht van de zgn. "jongere bouwkunst en stedebouw' (ca. 1850 - 1940)
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en voor monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode 1850 - 1940
- het formuleren van uitgangspunten ten behoeve van publikaties en wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch of industrieel-archeologisch gebied
- het verkrijgen van bouwstenen als een eerste aanzet tot nieuw te ontwikkelen beleid van Rijk, provincies en gemeenten ten aanzien van de ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg, alsmede van een basis voor planologisch-stedebouwkundige afwegingen
- het verzamelen van informatie die voor Rijk, provincies en gemeenten als basis kan dienen bij het selecteren en registreren van objecten, ensembles, structuren en dorps- en stadsgezichten

In Brabant zullen daarnaast ook nog objecten en structuren van vòòr 1850 vastgelegd worden als uitvloeisel van de in 1979 begonnen Cultuurhistorische Inventarisatie.
Onderzoek en veldwerk voor dit rapport vonden plaats in 1989 door mevr. M.M.R. Daru-Schoemann.

's-Hertogenbosch, 15 juni 1990.

WERKWIJZE EN CRITERIA

In Brabant is het MIP officieel van start gegaan op 1 oktober 1988. De inventarisatie wordt hierbij gebiedsgewijs aangepakt. Daartoe is de provincie in acht werkgebieden verdeeld, op basis van de historische en bestuurlijke ontwikkelingen in de periode 1850 - 1940.
Deze gebieden zijn:
1. Brabants Kleigebied
2. Zuidwest Brabant
3. Regio Tilburg
4. Regio 's-Hertogenbosch
5. Kempen
6. Regio Eindhoven
7. Maaskant
8. Brabantse Peel

Bij de inventarisatie wordt - binnen een zo breed mogelijke context - gewerkt van groot naar klein.
Eerst wordt van elk gebied een schets gegeven van de algemene karakteristieken. Op basis hiervan wordt voorts - gemeentegewijs - ingegaan op de stedebouwkundige aspecten van een stad of dorp. Tegen deze achtergrond worden ten slotte de objecten in de verschillende gemeenten beschreven.
De door het rijk voorgestelde werkwijze sluit goed aan bij onze sinds 1979 gevolgde werkwijze. Onbewust vooruitlopend op het MIP heeft de provincie vanaf het begin naast de oudere bouwkunst (ca. 10% van de monumenten in Brabant) ook steeds de jongere bouwkunst (ca. 90% van de monumenten) in haar werkwijze betrokken. Dit uitgangspunt zal binnen het MIP gehandhaafd blijven, met dien verstande dat de gegevens van de oudere bouwkunst buiten het MIP-kader vallen en dus niet aan het rijk geleverd zullen worden. Zij zullen wel voorkomen in de rapporten van de gemeenten die gewoon zullen blijven verschijnen. Tevens zullen nu ook de grote gemeenten (Tilburg, Breda, Bergen op Zoom, Eindhoven, Roosendaal, Helmond en 's-Hertogenbosch) beschreven worden.
In de geautomatiseerde MIP-bestanden welke uiteindelijk aan het Rijk geleverd gaan worden, zal ook het bestaande materiaal van jongere bouwkunst van de 69 reeds geïnventariseerde gemeenten worden opgenomen.
Deelname aan het MIP verleent de provinciale inventarisatie een belangrijke toegevoegde waarde. Zonder extra provinciale investering wordt het inventarisatiebestand geautomatiseerd en in overeenstemming gebracht met een landelijke opzet.
Voor verdere details verwijzen wij naar de Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Zeist- 's-Gravenhage 1987.

Criteria

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking komen moet uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurt aan de hand van een aantal criteria, die groepsgewijs worden omschreven.
Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het produkt van een - al dan niet geleidelijke - historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel net zo goed voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurverstorende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken. Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 zijn uiteindelijke vorm kreeg. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek worden alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

* Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedebouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw) techniek, (bouw)- type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

* Planologische, landschappelijke en stedebouwkundige criteria

- het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten, erfbeplanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
- het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
- het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
- het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
- het object vormt een onderdeel van een historische stedebouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
- het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

* Sociaal- en cultuurhistorische criteria

- aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
- het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
- het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, is het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere.
Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudig voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werpen, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote - zo niet dominerende - rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenen vooral daaraan hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorde situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk

ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.
Tenslotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld.

Samenstelling rapport

In dit rapport wordt een beeld gegeven van de cultuurhistorisch waardevolle structuren en objecten van oudere en jongere bouwkunst binnen de gemeente. Hierbij is de samenhang tussen de objecten en het landschap of de nederzetting van groot belang.

Door het raadplegen van de historisch-geografische beschrijving van het inventarisatiegebied (afzonderlijk verkrijgbaar) en het naslaan van specifieke plaatsgebonden literatuur ontstaat een beeld van de ontwikkelingen tot ca. 1950. De topografische kaarten van ca. 1850, 1900 en heden op de schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zijn eveneens van belang, omdat door vergelijking een indruk ontstaat van occupatiepatronen en ontwikkelingen tot op heden. In het veld wordt dit beeld aangevuld met eigen waarneming.
Vervolgens worden per kern en in het buitengebied de objecten die aan de eerder genoemde criteria voldoen geregistreerd.

Elk rapport omvat de volgende onderdelen. Na Woord Vooraf en Werkwijze en Criteria worden de ligging van de gemeente (hoofdstuk 1), de bodemgesteldheid (2) en het grondgebruik (3) behandeld. Dan volgt een overzicht van de veranderingen in infrastructuur, wegen, waterlopen etc. (4). Vervolgens worden de nederzettingen behandeld (5). In de hoofdstukken 6 - 8 worden de onderzoeksresultaten beschreven. Voor de grotere gemeenten met planmatige ontwikkelingen tussen 1850-1940 wordt een stedebouwkundige typologie gegeven met een kaart van gebieden van bijzondere stedebouwkundige waarde. Bij de meeste kleinere gemeenten blijft dit onderdeel achterwege. Hier hebben in het algemeen immers in de periode 1850-1940 geen samenhangende stedebouwkundige ontwikkelingen plaatsgehad. Wel worden in sommige gemeenten waardevolle bebouwingsgroepen van vòòr de periode 1850-1940 apart aangegeven.
Dan volgt een karakterisering der objecten, bouwvormen en typen (boerderijen, woonhuizen, openbare gebouwen etc.). Dit alles wordt afgesloten met de objectgegevens, geordend naar adres en huisnummer (even, oneven). Per object worden de oorspronkelijke en huidige functie, architect, bouwdata, bouwstijl en een beschrijving der gevels, ramen, deuren, daken, bijzondere constructies en in een enkel geval interieurgegevens (meestal wordt alleen het exterieur geregistreerd) weergegeven. Dan volgen bijgebouwen, artefacten (stoepen, stootstenen, hekken etc.) en groenelementen. Ook wordt aangegeven een motivering voor opname en of het object beschermd is.
Tenslotte volgt de literatuur.

Bijgevoegd worden kaarten 1 : 10.000 en indien nodig deelkaarten van de stedebouwkundige typologie en de dichtbebouwde kernen. Op de kaart 1 : 10.000 worden aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip) - beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnaam en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm. (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen worden eveneens aangegeven.

1. Situering der gemeente

1.1 Ligging

Dussen maakt deel uit van het inventarisatiegebied 'Brabants Kleigebied' van de provincie Noord-Brabant.
De gemeente omvat de dorpen Dussen en Hank, en de gehuchten De Baan, De Buitenkade, Deuteren, Dussen, Dussen-Hoek, Hank, Keizersveer, Korn, Noordeveld, Peerenboom, Vierbannen en Zuid-Hollandsche Polder. Ten westen valt nog een gedeelte van de Biesbosch binnen de grens van de gemeente.
De gemeente Dussen telde op 1-1-1989 6043 inwoners en haar gebied omvatte 3968 ha.
Dussen ligt ten noorden van de Bergse Maas in het Land van Heusden en Altena en grenst aan de gemeenten Made-en-Drimmelen, Werkendam, Woudrichem, Wijk-en-Aalburg en ten zuiden, aan de Bergse Maas, aan de gemeenten Sprang-Capelle, Waspik, Raamsdonksveer, en over een korte afstand aan Geertruidenberg.
De gemeente wordt voor een groot deel begrensd door water, in het westen het Steurgat, het Middelste Gat van het Zand en het Spijkerboor, in het zuiden de Bergse Maas. In het noorden volgt de grens met Werkendam een onregelmatig oost-west tracé, daarna vormt de Kornse dijk een deel van de grens met Woudrichem, terwijl de grens met de gemeente Wijk-en-Aalburg hoofdzakelijk in noord-zuid richting door de polders loopt.
Dussen is vanaf 1975 aangesloten bij het Stadsgewest Breda, waarin 22 gemeenten samenwerken en is een van de samenwerkende gemeenten van het Recreatieschap Nationaal Park De Biesbosch.

1.2 Ontwikkeling

De bronnen over het dorp Dussen zijn te schaars om de vroege geschiedenis van het dorp te reconstrueren. Vast staat dat het gebied van Dussen vóór de St. Elizabethsvloed van 1421 uit drie ambachtsheerlijkheden bestond, Muilkerk, Munsterkerk en Heeraartswaarde. Heraartswaarde was het meest westelijke gebied en bestond uit twee gedeelten, gelegen aan de Maas en aan de Alm. Muilkerk behoorde tot het dekenaat Woudrichem van het Utrechtse Oudmunster. Tijdens de dertiende eeuw is het gebied vanuit Holland ontgonnen. Vanaf de zestiende eeuw is er sprake van Dussen-Muilkerk en Dussen-Munsterkerk.
Dussen-Munsterkerk (met kloosterkerk) bestond na de inpolderingen uit de polders de Schiethoek, de Peereboom, de Nathalspolder, Nieuwe Boerenverdriet, Buitendijk en een deel van de Nieuwe Dussense Polder.
Dussen is behalve korte tijd tijdens een in de dertiende eeuw aan de hertog van Brabant opgedragen leen, tot 1810 Hollands gebied gebleven. In 1815 werd het na enige geharrewar over provinciale grenzen definitief opgenomen tot de gebieden van de Provincie Noord-Brabant.
De inpolderingen trokken in de loop van de achttiende eeuw een bevolking aan die overwegend afkomstig was van de gebieden ten zuiden van Dussen. Deze bevolking was katholiek. In 1815 waren er in Dussen 1960 inwoners, de bevolking groeide nauwelijks tot circa 1840. Buitendijk-en-Hang (zoals Hank voor 1866 heette) telde in 1840 663 en in 1890 1151 inwoners. Dussen Munsterkerk telde resp. in 1840 en 1890 937 en 1135 inwoners. Dit waren voor Dussen-Muilkerk resp. in 1840 en 1890 441 en 546 inwoners.
Het huidige Dussen trekt als woongemeente een bevolking aan die werk vindt o.a. in het industriegebied 'De Dombosch' en in de Randstad. Het is verder

een recreatiegemeente geworden door de aanleg van een jachthaven, uitkomend op het Spijkerboor, en van het recreatieoord 'De Kurenpolder'.

2. Bodemgesteldheid

2.1 Grondsoorten

Het gebied kan in hoofdzaak verdeeld worden in rivierkleilandschap in het oosten en estuariumlandschap in het westen. Ten westen van de Kornse dijk liggen jonge zeekleipolders. Ten oosten van de dijk vindt men in hoofdzaak komkleigronden. Dussen maakt deel uit van een oud veengebied. Venige ondergrond bevindt zich aan de noordkant van de gemeente. De oude bebouwing van de kern Dussen bevindt zich op een stroomrug van zandig/zavelige grond. Een aantal boerderijen in dat gebied is op terpen gebouwd.

2.2 Hoogte en afwatering

Het Noordeveld helt licht in noordelijke richting van -0,2 m NAP tot -0,4 m NAP. Het Zuideveld kent nauwelijks reliëf en schommelt rond NAP niveau. De polders ten westen van de Kornse dijk kennen weinig reliëf wisselingen. Het Jannezand in het noorden helt enigszins in zuidelijke richting van circa + 0,8 m NAP tot + 0,6 m NAP. De dijkkruinen liggen op circa +3,3 m NAP.
De afwateringsgebieden zijn de Zuid-Hollandsche Polder ten westen van de Kornse dijk, het Noordeveld en Het Zuideveld ten oosten van de dijk. Dussen bevindt zich in het stroomgebied van de Biesbosch en de Alm.
In de zeventiende eeuw werd (overstromings)water door middel van hulpgaten afgevoerd. De plaats en de werking van deze hulpgaten waren vastgelegd in een overeenkomst uit 1744, getroffen tussen de dijkbesturen van Heusden en Altena enerzijds en die van het Nieuwland van Altena en de Zuid-Hollandsche Polder anderzijds. De binnendijk van Dussen over Almkerk werd in een noodgeval op zes plaatsen doorgestoken. Daarmee voorkwam men dat de dijk op een onverwachte plaats zou bezwijken.
Omdat de gehele waterbouwkundige situatie bij het graven van de Bergse Maas ingrijpend veranderde (zie regiobeschrijving), werd er in de jaren 1902-1903 een nieuwe infrastructuur geschapen. Te Dussen werd een centrale bemalings-installatie gebouwd die voor de bemaling van een uitgestrekt gebied ging zorgen. Een soortgelijke installatie kwam er overigens ook voor de lage Dongepolders. Het bestreken gebied omvatte de Emmikhovense boezem, de Vierbanse boezem, de Hillegatse boezem en de buitenpolders aan weerszijde van de Bleek- en Oostkil en langs de noordzijde van de Bergse Maas tussen Keizersveer en het Spijkerboor. Terwijl ten noorden en ten zuiden van Dussen stoomgemalen in werking waren (de gemalen Drie Sluizen en Peereboom), werd het gehele gebied van Dussen door middel van dit netwerk van elektrische pompstations bemalen (voor verdere details zie de bijgesloten kaart en paragraaf 7.8). Het station Bleek-en-Oostkil diende ter opwekking van stroom voor een leidingnet waaraan 21 pompstations waren aangesloten. Enkele polders in het bemalingsgebied werden niet in het leidingnet opgenomen omdat de poldereigenaren dit niet wensten.
Na de ingrijpende veranderingen van de ruilverkaveling in de jaren zestig, is de bemaling het werk van het gemaal Altena te Sleeuwijk voor het

noordwestelijk bemalingsgebied en van het gemaal Haagoort bij Drongelen voor het zuidoostelijke gedeelte. Hierdoor zijn een aantal voorzieningen buiten werking gezet, in het bijzonder het bemalingssysteem van het centraal elektrisch station Bleek-en-Oostkil.
De gemeente Dussen maakt nu deel uit van het bestuurlijk gebied van het Hoogheemraadschap Alm-en-Biesbosch.

3. Grondgebruik

Al in de dertiende eeuw had de abdij van Berne ontginningsgebieden in Dussen. Het in de zeventiende eeuw aangewassen land ten westen van de zeedijk werd als grasland in gebruik genomen. Vanaf de achttiende eeuw is nieuw land ontstaan ten westen van de zeedijk: Oud Boerenverdriet in 1725, Boerenverdriet in 1758 Jannezand in 1798, Nieuw Boerenverdriet, de Grote Kurenpolder rond 1800, het zuidelijke deel van de Nathalspolder in 1807, het westelijke deel in 1856, de Oranjepolder in 1815, het westelijke deel van de polder Steen van Kloosteroord in 1858, het zuidelijke deel tussen 1859 en 1869. In de polders ten oosten van de zeedijk vond gemengd bedrijf plaats. De oude verkaveling is na de ruilverkaveling aan het einde van de jaren zestig nauwelijks in het landschap terug te vinden. De algemene, in noord-zuid richting aangelegde, smalle langgerekte kavelvorm heeft plaats gemaakt voor grotere rechthoeken met minder extreme verhoudingen en met de bijbehorende vermindering van het aantal kleine sloten. Tussen de twee wereldoorlogen werd vlas verbouwd. Korte tijd was een vlasserij nabij de Kornse dijk gevestigd (zie karakterisering der objecten). Tussen Hoek en Muilkerk bevindt zich een fruitteelt gebied. Uitgebreide griend arealen zijn nu nog slechts op enkele plekken aanwezig, in het Noordeveld en tussen de polders Boerenverdriet en Jannezand. Zij waren voor de Tweede Wereldoorlog veel uitgebreider.
In het westen, te Hank(Zuid-Hollandse Polder) is het landschap open, met weinig bebossing, een schaarse bewoning, wei- en akkerlanden.

4. Infrastructuur

4.1 Wegen

Een geheel nog aanwezig element van de oude infrastructuur is de Kornse dijk. De Kornse dijk te Dussen is een onderdeel van de dijk die sinds 1461 het Land van Heusden en Altena beschermde, en die loopt vanaf Woudrichem via Sleeuwijk, Werkendam en Almkerk, en na Dussen aansluit bij de dijk die is opgeworpen bij het graven van de Bergse Maas. De Kornse dijk speelde niet alleen een rol in de bescherming van het land en als verbindingsweg, maar ook in de vorming van nieuw land door aanslibbing. In 1644 werd de zeedijk van de Zuid-Hollandse Polder aangelegd, terwijl het gebied ten zuiden van het oude Maasje onbedijkt bleef. In 1811-1812 werd een weg der eerste klasse aangelegd (Keizer Napoleonweg), aansluitend op het veer (het Keizers Pontveer) die tot Sleeuwijk liep, waar wederom een aansluiting was op een veer. Het was lange tijd de enige goede en brede weg die voor een verbinding met de buitenwereld zorgde. De smalle dijkwegen waren voor de rest de enige wegeninfrastructuur.

De aanleg van de route Oosterhout-Sleeuwijk en de bouw van de brug te Keizersveer in 1931 veranderde deze situatie, maar de modernisering van de lokale wegen was daarmee nog niet voltooid.
Vanaf de jaren zestig heeft de aanleg van secundaire wegen het isolement van de polders doorbroken. Hierdoor zijn ook sommige vroegere infrastructurele werken overbodig gemaakt, zoals de ophaalbrug van Jannezand, die vanwege het verlies van haar functie niet meer onderhouden wordt. Een belangrijk element in de oost-west richting is de Provinciale Weg richting Heusden die de reeds voor de oorlog bestaande Nieuwe Steeg tussen Hank en Dussen rechtlijnig verlengt langs de kernen Dussen, Meeuwen, Eethen en Genderen. Langs de Nieuwe Steeg loopt nog de oude jachtweg tussen Hank en Dussen.
Het gebied van Dussen is door de bouw van de autoweg naar Gorinchem in tweeën gesplitst. Deze weg heeft het oost-west wegenpatroon doorbroken en langs de oude Napoleonweg een nieuw grootschalig element in noord-zuid richting geplaatst. De Keizer Napoleonweg heeft daardoor zijn belangrijke ontsluitingsfunctie verloren en is bovendien in segmenten doorsneden door de Rijksweg.
De huidige noord-zuid verbinding over de Bergse Maas vindt plaats via de brug over het Keizersveer en door de pontveer met de weg naar Sprang-Capelle.

4.2 Spoorwegen

De gemeente Dussen was en is niet aangesloten op het spoorwegennet.

4.3 Waterwegen

De Dussense Gantel of Dussen heeft haar oude kronkelige loop gehouden en vormt daardoor een opmerkelijk landschapselement. Het watertje ontstaat nabij het kasteel van Meeuwen en loopt dood in een bocht van de daarlangs aangelegde weg, nabij de oude zeedijk. Volgens Sonneveld kan de huidige Dussen ten westen van het kasteel niet worden beschouwd als een restant van de vroegere stroombedding, maar als een restant van een getijgeul van het estuariumlandschap, die oostelijk van het kasteel de vroegere bedding van de echte Dussen is gaan volgen.
Aan de westkant van de gemeente doorsnijden killen nog steeds het landschap. De Oostkil, tussen de polders Het Jannezand en Steen van Kloosteroord mondt uit in de Spijkerboor.
Ten zuiden van de gemeente, langs de Bergse Maas, loopt het in 1887-1894 aangelegde Noorderafwateringskanaal. Het gemaal Peerenboom, dat zich aan de mond van dit kanaal bevond, is afgebroken. Het vormde de tegenhanger van de ten zuiden van de Bergse Maas in 1900 voltooide Zuiderafwateringskanaal. De Perenboomsche gat mondt uit op het Noorderafwateringskanaal.
Ten gevolge van de ruilverkaveling en de daarbij behorende waterbouwkundige veranderingen, is een aantal boezems haar functie kwijt geraakt. Sommige zijn gedeeltelijk gedempt.

4.4 Militaire infrastructuur

Dussen heeft geen zichtbare relicten van militaire infrastructuur.

5. Ontwikkeling van de nederzettingen

5.1 Dussen

De oude nederzettingsstructuur van Dussen is sterk verbonden met de vestigingsmogelijkheden die de ontginners rond 1100 aantroffen. Dussen heeft zich eerst ontwikkeld langs de stroomrug van een oude veenstroom en vanaf de achttiende eeuw langs de dijken, in het bijzonder de Kornse dijk. Achttiende-eeuwse boerderijen zijn in oost-west richting gegroepeerd langs het tracé van de oude stroomrug en in noord-zuid richting langs de Kornse dijk. De binnendijk maakt een slingerende beweging in oost-west richting, ten noorden van de huidige kern van Dussen, dat uit nieuwbouw bestaat. Oudere bebouwing langs de binnendijk heeft veel te lijden gehad onder het granaat- en spervuur aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. De kern met bestuursgebouwen en kerk bevond zich ten zuiden van de huidige kern. Hij is door oorlogshandelingen verwoest en niet herbouwd. Ten zuiden van de provinciale weg, en in het bijzonder langs de Oude Kerkstraat is nu niets meer dat aan de vroegere centrumfunctie herinnert. De Dorpstraat, ten noorden van de Provinciale Weg is nog wel een onderdeel van het oude centrum, maar bevindt zich nu buiten het huidige centrum, dat overigens geen sterke concentratie van centrumfuncties toont. Dussen is herhaaldelijk het slachtoffer geweest van rampen : overstromingen, branden en oorlogshandelingen. Tijdens een grote brand in 1892 ging de kerk van Dussen in vlammen op, evenals 23 huizen. Dit verklaart dat er slechts fragmenten van de oude structuur nog aanwezig zijn.

5.2 Hank

Hank behoort tot de oorspronkelijke 'dijkdorpen', ontstaan in de loop van de na-middeleeuwse inpoldering van de Biesbosch. Hank is voornamelijk een vissersdorp geweest, terwijl in de polders grote boerenbedrijven zijn gevestigd. In de eerste helft van de twintigste eeuw heeft een hooipers in Hank gestaan. De in de negentiende eeuw en in de eerste helft van de twintigste eeuw bedreven griendteelt wordt nog beperkt in stand gehouden. De recreatie beïnvloedt nu sterk de ontwikkeling van het dorp. In de zomermaanden trekken recreatiecentrum de Kurenpolder en jachthaven de Vissershang veel toerisme.
Hank werd in 1863 een zelfstandige parochie, met de naam Mariapolder. De bouw van een eerste stenen kerk, vervangen door een nieuwe kerk in 1912-1915, heeft het dorp een ruimtelijk zwaartepunt gegeven.
De bebouwing van Hank is primair langs de dijk gesitueerd. De kom van het dorp werd pas aan het einde van de negentiende eeuw en tijdens de twintigste eeuw bevolkt.
Een bijzonderheid van de structuur van Hank vormt de schenkelvormige Visserskade, waarlangs zich nog achttiende/negentiende-eeuwse bebouwing bevindt.

5.3 Peereboom

Het dijkgehucht Peereboom heeft zeer onder de oorlogshandelingen geleden. De lintbebouwing langs de dijk is nog wel aanwezig. Ten westen van het gehucht is aan het einde van de negentiende eeuw met de bouw van de papierfabriek een grootschalig element ontstaan (dat nog aanwezig is). Exacte gegevens over de oorsprong van het gehucht zijn niet bekend.

5.4 *Verspreide bebouwing*

De bebouwing in de buitengebieden bestaat voornamelijk uit polderboerderijen. Ten westen van de Kornse dijk is per polder één boerderij c.q. -complex aanwezig, zoals dit ook het geval is in het Biesboschgedeelte van de gemeente Werkendam.
De invloed van de Biesbosch op Dussen is geringer geweest dan op Werkendam, maar toch voelbaar. Zo was het aantal griendwerkersketen in de gemeente kleiner dan in Werkendam. Deze keten dienden voor de doordeweekse behuizing van griendwerkers en landarbeiders die slechts in het weekeinde naar huis terugkeerden. Hun woonomstandigheden waren dermate slecht, dat in 1910 de Directie van de Arbeid een rapport uitbracht, het 'Verslag omtrent het leven der polderjongens' dat de aanleiding vormde voor het Ketenbesluit uit 1924. Dit besluit stelde een aantal minimumeisen van de griendwerkersketen vast. Daarvoor waren de onderkomens vaak niet van harde materialen gebouwd, maar bestonden zijn uit hutten van wilgenstammen en riet. Pas in 1932 hadden alle Biesboschgemeenten een ketenverordening als uitvloeisel van het Ketenbesluit, waarin eisen met betrekking tot tochtportalen, woon- en slaapvertrekken waren vastgesteld. Overblijfselen van keten in de gemeente Dussen zijn zeer schaars. Na de tweede wereldoorlog, in het bijzonder na de Watersnoodramp, is het belang van de keten voor de behuizing van land- en griendarbeiders sterk afgenomen.

6. Stedebouwkundige typologie

In de kernen Dussen en Hank heeft tijdens de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw slechts een verdichting van de bestaande (lint)bebouwing plaatsgevonden. Deze ontwikkeling zet zich nu nog voort. Pas in de twintigste eeuw heeft invulling tussen de lineaire elementen plaats gehad. Er zijn geen "gebieden van bijzondere waarde" uit de periode 1850-1940.
De grotendeels achttiende-eeuwse bebouwing langs de Korn vormt een homogeen geheel en vertegenwoordigt samen met de bijbehoren vegetatie (o.a. hoge geboomte) een cultuurhistorisch waardevolle groep.
De schenkelvormige, geïsoleerde Visserskade heeft een bijzondere nederzettingsvorm, maar de bebouwing is vrij heterogeen.
In de wederopbouw periode na de tweede wereldoorlog zijn twee ontwikkelingen kenmerkend. De eerste is de invulling van ruimten tussen de traditionele bebouwing langs de stroomrug en de dijken (o.a. een kleine wijk met Oostenrijkse noodhuizen). De tweede is het ontstaan van doorbraken door wegaanleg. De aanleg van grotere wegen heeft de samenhang van de oude structuren verstoord. De provinciale weg volgde nog enigszins het bestaand patroon. De nieuwe rijksweg heeft het oude wegennetwerk doorsneden en een nieuwe ruimtelijke indeling geschapen. Zo bevindt zich een deel van Hank nu aan de oostkant van de Rijksweg, met een grotere ruimtelijke affiniteit tot Dussen dan tot Hank. De kernen van Dussen en Hank zijn voornamelijk in de laatste tien jaar uitgebreid.

7. Karakterisering der objecten, bouwvormen en typen

7.1 Woonhuizen

Slechts weinig herenhuizen en dorpshuizen hebben de vernielingen van de Tweede Wereldoorlog en andere rampen (o.a. brand) overleefd. Aan de Binnen

5 is echter een opmerkelijk en rijk gedetailleerd huis uit circa 1890 bewaard gebleven, villa Anna-Maria, dat grotendeels nog oorspronkelijke gestucte plafonds en glas-in-lood heeft evenals een Art Nouveau smeedijzeren hek. Het heeft een symmetrische gevelopbouw met middenrisaliet en topgevel. Het huis Hoek 12 (Casa Cara) uit circa 1905-1910 is eveneens rijk gedetailleerd. Bijzonder zijn de waterspuiers en het filigraan decor van het gevel houtwerk. Het dak is versierd met een crête-de-coq nok. Binnen 34 is een neo-classicistisch opgetrokken huis onder schilddak met twee volle woonlagen. Het is echter sterk verbouwd. Korn 55 is een eenvoudig opgezet huis uit ca 1890 met slechts drie vensterassen maar met een bijzondere florale geveldecoratie. Het dijkhuis Buitendijk 71-71a (ca 1890) heeft vijf vensterassen. De dakkapel is voorzien van een fronton, de wangen zijn met zinkschubben bedekt. De meeste oudere dijkhuizen zijn toegankelijk via een deur in de zijgevel (zoals Korn 24), in enkele gevallen via een deur in het midden van de langsgevel, direkt vanaf de dijk (zoals Dorpstraat 30). Aan de Visserskade bevinden zich enkele eenvoudige vissershuizen uit de eeuwwisseling of van iets eerder datum. Visserskade 10-12 is een dubbel woonhuis, evenals Visserskade 16-18. Nr. 16 is van een eerdere datum en onder rieten dak gebouwd. De kleine groep twee-aan-twee gebouwde arbeidershuizen (Keizersveer 7 t/m 13) met topgevels en speklagen, is opgezet voor werknemers van de voormalige papierfabriek Maasmond.

7.2 Boerderijen

Dussen heeft een aantal achttiende-eeuwse boerderijen bewaard, waarvan een aantal op de lijst van Rijksmonumenten voorkomen.De meesten bevinden zich langs de stroomrug van de Dussen en langs de Kornse dijk, maar een enkele is in een poldergebied te vinden.
Korn 26 (Rijksmonument) dateert uit 1767. De boerderij onder rieten dak met wolfeinde heeft een korte gevel met vier- en zesruits schuiframen, de andere korte gevel is gepotdekseld, met een getoogde inrijpoort en een hooiluik. De boerderij is omgeven door geboomte. Korn 42 (Rijksmonument) is een kleiner type kortgevel-boerderij eveneens onder rieten dak, waarvan de lange gevel verbouwd is. Afwijkend is de L-vormige plattegrond van Korn 50. Dit achttiende eeuwse pand onder rieten dak is een voormalige herberg. De gevel langs de dijk heeft zes- en vierruits schuiframen met luiken. Naast het pand bevindt zich een gepotdekselde schuur onder rieten zadeldak met wolfeinde. Dussendijk 29 is een dwarsdeelboerderij uit 1759 omgeven door hoge geboomte waaronder een noteboom. Langs de Dusse bevinden zich nog enkele grote boerderijen op huisterpen. Hoek 47 is een in Ijsselsteen opgetrokken hoge kortgevel boerderij uit 1782 (Rijksmonument) onder rieten zadeldak met wolfeinde. Binnen 3 is eveneens van ijsselsteen met oorspronkelijke gewelfkelder, en staat in de onmiddelijke omgeving van het kasteel.
Muilkerk 28 (Rijksmonument) is een kortgevelboerderij met dwarsdeel uit de eerste helft van de negentiende eeuw. De gevel met vernieuwde zestien- en twintigruits schuiframen gaat schuil achter twee lindebomen.
Voogdwerfsesteeg 2 is een geïsoleerde polderboerderij. De steile dakvorm doet een vroeg achttiende-eeuwse oorsprong vermoeden.
De boerderij Kerkstraat 52 is tegenwoordig geheel door bebouwing omsloten. Het is een in 1803 in Ijsselsteen opgetrokken kortgevel boerderij met opkamer, onder rieten zadeldak met wolfeind.

Negentiende-eeuwse boerderijen behouden in hoofdzaak een traditioneel type met gemoderniseerde detaillering en soms aangepast materiaalgebruik. Het meest gangbare type blijft in die periode de kortgevelboerderij,als dijkboerderij uitgevoerd met de nok evenwijdig aan de dijk. Korn 12 is zo'n kortgevelboerderij uit 1880 langs de dijk onder rieten dak, met een opkamer en een gepotdekseld stalgedeelte. De gevel is bepleisterd. Een nieuw element ten opzichte van de traditie is een oculus in de top van de korte gevel. Het gehele stalgedeelte is gepotdekseld. Korn 60 is een negentiende-eeuwse kortgevelboerderij onder rieten dak. De schuiframen hebben een kleine roedeverdeling. In het dak boven het stalgedeelte bevinden zich twee hooiluiken. aan de dijk is het erf afgesloten door een gietijzeren hek. Jachtlaan 44 (de Paulushoeve, Rijksmonument) bevindt zich in de polder, omgeven door hoge geboomte. Het is een kortgevelboerderij onder een rieten zadeldak met wolfeinde. Het stalgedeelte is voor een deel gepotdekseld.
In de jongere polders bevinden zich negentiende- en twintigste eeuwse boerderijen van verschillende typen. Heuvelweg 1 en 2 is op een terp gebouwde groep, een boerderij met knechtenboerderij omgeven door geboomte, o.a. knotlinden en paardekastanje bomen. De hoofdboerderij is een goed bewaard pand uit circa 1900. Het woongedeelte is met pannen bedekt, het aangebouwde schuur- en stalgedeelte is onder rieten dak gebouwd. Pleunesteeg 10 (uit circa 1880) is een kleine, geïsoleerd gebouwde boerderij waarvan de symmetrische opzet (inclusief twee voor de gevel geplaatste paardekastanjes) met de voordeur midden in de lange gevel, meer doet denken aan een dorpshuis. Bijzonder qua stijl en opzet is de rijk gedetailleerde boerderij uit de eeuwwisseling (Boerenverdrietweg 2) met een los koets- en karrehuis. Zowel het metselwerk alsook de raamvorm en de houtdecoratie (nog in het koetshuis aanwezig) wijken af van de in de gemeente gangbare bouw. Bij de polderboerderijen die na de eerste wereldoorlog zijn gebouwd, is een flinke toename van het volume van de soms wel, soms niet aangebouwde schuur merkbaar.
Ten westen van de Kornse dijk bevinden zich boerderijen uit de negentiende en twintigste eeuw. De meesten zijn boerderijen op de dijk, van het type kortgevelboerderij met hun nok evenwijdig aan de dijk.
De gemeente Dussen bevat nog slechts enkele griendwerkers- en landarbeidersketen en geïsoleerde schuren. Op de Jeppegatweg (ongenummerd) staat een keet onder rieten wolfdak, met geteerde rabatdelen buitenbekleding en rieten binnenbekleding. Op het erf van de boerderij Steen van Kloosteroord 2 bevindt zich tussen recentere bebouwing een landarbeiderskeet uit het begin van de jaren twintig of eerder.

7.3 Industrie- en bedrijfsgebouwen

Dussen heeft slechts enkele oudere industriële of bedrijfsgebouwen. Dorpstraat 12 was een negentiende-eeuwse smidse. Nabij Korn 31 a zijn nog enkele resten van een vlasserij uit circa 1920 aanwezig: een klein gebouw onder zadeldak -nu in gebruik als stal- en een schoorsteen. De rotingsbassins zijn verdwenen. Tussen Muilkerk en Hoek staat een bedrijfsgebouw onder zadeldak met zeven uitgesproken traveeën in de langsgevel, dat plaats heeft geboden aan een fruitverwerkingsbedrijf. Bij de voormalige papierfabriek Maasmond werd door oorlogshandelingen veel vernield, maar een kleine rij dienstwoningen uit de jaren twintig van deze eeuw is overeind gebleven.

7.4 Openbare gebouwen

Door de diverse rampen die Dussen getroffen hebben zijn geen openbare gebouwen van de periode vóór 1940 blijven staan. Voor het kasteel-raadhuis, zie onder 'Kasteel'.

7.5 Kerkelijke gebouwen

Nadat de oude parochiekerk van Dussen tijdens het Twaalfjarig Bestand in bezit werd genomen door een predikant, kwam er pas in 1672 voor de katholieken de mogelijkheid een schuurkerk te bouwen, die in 1842 afbrandde. Het kasteel heeft een tijdlang gediend als bedehuis. De nieuwe kerk werd in 1845 gebouwd. De kerk O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen dateert oorspronkelijk uit 1912-1915 (als tweede stenen kerk gebouwd) maar heeft ten gevolge van het oorlogsgeweld een tijdlang na de Tweede Wereldoorlog een toren moeten ontberen. De herbouwde toren respecteert wel het volume en de indeling van de oorspronkelijke neogotische architectuur, maar met veel minder ornamentiek. Het interieur van de basilicale kerk is voor een groot deel gepleisterd. Naast de kerk bevindt zich de pastorie, die nauwelijks van de oorlog heeft geleden. Het is een tweelaags gebouw met speklagen en tweekleurig decoratief metselwerk. In de zijgevel bevindt zich een trappartij met een hoog drieledig getoogd venster.
Het neogotische klooster H. Johannes van Liefde (van de Congregatie van de Zusters van Liefde van Onze Lieve Vrouw Moeder van Barmhartigheid te Tilburg) bestaat uit een tweelagig hoofdgebouw met trapgevels opzij. De middenrisaliet is eveneens voorzien van een trapgevel, waarin zich een nis met heiligenbeeld bevindt. Het thema van de trapgevels herhaalt zich in de laagbouw. Het zusterhuis is in 1955 opgeheven. Het is vervolgens bejaardentehuis geworden en is nu een drukkerij.

7.6 Kasteel

Het kasteel (rijksmonument) is aan het einde van de tweede wereldoorlog zwaar beschadigd geweest. Naast de ingang van het vierkante omgrachte kasteel met drie woonvleugels bevinden zich een ronde en een veelhoekig toren, die later zijn gebouwd dan de vermoedelijk uit de veertiende eeuw daterende gewelven. De binnenplaats heeft een galerij met toscaanse zuilen. De gevel aan de zuidzijde bevat vensters met stenen kruiskozijnen en een driezijdige arkel. Het kasteel is vanaf 1935 bezit van de gemeente en door architect G. de Hoog (Den Haag) gerestaureerd. Een tweede verbouwing vond plaats in 1947. Het kasteel doet nu dienst als gemeentehuis. De laatste verbouwing dateert uit 1980. Aan de noordkant van het kasteel zijn tuinen aangelegd, deels met een regelmatig patroon, deels als bossage.

7.7 Militaire werken

Dussen heeft zoals reeds gemeld geen overblijfselen van militaire werken.

7.8 Infrastructurele en waterstaatkundige werken

In de Kornsedijk, naast de Buitenkade, bevindt zich een vermoedelijk uit 1679 daterende sluis voor de afwatering van het boezemwater in de richting van de Biesbosch. Het jaar 1679 staat voor de aanleg van de Zuid-Hollandse

polder en dit lijkt het jaargetal op de sluitsteen te zijn. De molen die voor het opvoeren van dit water moest zorgen is de Zuid-Hollandse molen uit 1791 aan de Hellegatseweg te Hank. Bij de achtkante poldermolen met rietbedekte kap en een romp op veldmuren staat het verbouwde, in 1877 gebouwde molenaarshuis. Deze molen is al in 1902 bij de bouw van de bemalingsstation Bleek- en Oostkil buiten werking gezet. Zij vormt een belangrijk herkenningselement in het polderlandschap.
De Noordeveldse wipmolen uit 1795, ook Nieuwe Molen genaamd, is aan de noordgrens van de gemeente naast een griendgebied gesitueerd. Het is een wipmolen met een rietgedekte ondertoren, een geteerd bovendeel en een ijzeren buitenscheprad. Hij is evenals de Zuid-Hollandse molen buiten gebruik.
Er zijn nog sporen van de infrastructuur die ontstaan is voor het verbeteren van de waterhuishouding, naar aanleiding van het graven van de Bergse Maas. Bijzonder is het complex van het centraal station van de Bleek- en Oostkil, Buitenkade 5. Aanwezig zijn naast het machinegebouw en bijgebouwen de directeurswoning (Buitenkade 1-3) en de machinistenwoningen (Buitenkade 7-9). In dit station werd door middel van een (nu verdwenen) stoommachine elektriciteit opgewekt voor het netwerk van pompstations dat zich verspreid in de Biesbosch bevond. Twee daarvan bevinden zich nog in de onmiddelijke nabijheid van het centraal station, de ene direct aan de dijk bij de Gantel, de andere ten westen van de dijk.
Bij de aanleg van nieuwe wegen in de jaren zestig is de ophaalbrug van Jannezand overbodig geworden. Deze staat er nog, maar wordt niet meer onderhouden.

7.9 Artefacten

Aan weerskanten van de Nathalsweg staan twee hardstenen naampalen van Jannezand (Janne en Zand), die waarschijnlijk nog uit de inpolderingstijd dateren.
Aan de Aakvlaaiweg bevindt zich een kleine ijzeren windmolen, vermoedelijk uit de jaren dertig.

7.10 Groen

Langs Binnen en Muilkerk is een continue beplanting van populieren aanwezig. Ook de Visserskade is in het landschap door hoge geboomte gemarkeerd.In de polders Noordeveld en Jannezand zijn (zoals reeds gemeld) de grootste overblijvende, aneengesloten griendarealen aanwezig.Bij vele achttiende-eeuwse en negentiende eeuwse boerderijen vormt de omringende vegetatie (vaak hoge boomsoorten) een landschappelijk geheel met het boerderijen complex.

8. Objectgegevens

Aakvlaaiweg

Schutskooi Leegstaand
XIXe eeuw
Houten staanders met planken. Schilddak, rietdekking. Windmolentje. Populierengroep. Cultuurhistorisch belang.
(foto 1)

Aakvlaaiweg

Veldwindmolentje Veldwindmolentje
Eerste helft 20e eeuw
Ijzer of staal. Industrieel-archeologisch belang. Kleine windmolen (circa 3 meter hoog) op opengewerkte ijzeren paal. Voor electriciteits opwekking?
(foto 2)

Binnen

Brug Brug
1929
Beton, rondboog. Cultuurhistorische waarde. Bouwjaar in beton gehouwen.
(foto 3, 4)

18
Woonhuis Woonhuis
ca. 1910
Baksteen, speklagen in gele strengpersstеen. T-ramen. Paneeldeur. Mansardedak, Muldenpannen. Straatbeeldtyperend.
(foto 5)

34 B
Woonhuis Woonhuis arts
ca. 1860
Gevel gepleisterd, geprofileerde tand onder 'kroonlijst'. Vier- en zesruits vensters. Schilddak, tuile du Nord pannen. Houten boogbrugje over water. Architectuurhistorisch belang, sociaal historisch belang (voormalige functie).
(foto 6)

1
Kasteel Raadhuis Kasteel Raadhuis
XIV XV;XVII 1940;1944
Gotiek Handgevormde baksteen, hardsteen. Binnenhof;galerij met stenen toscaanse zuilen, onregelmatige rondbogen, graatgewelven. Verdieping boven kelder met stenen kruiskozijnen (XVe eeuw). Verdieping daarboven met stenen kruiskozijnen (1609). Dak hoofdzakelijk zadeldak. Driezijdige arkel aan zuidzijde. Gewelfde kelderverdieping. Deels Frans aangelegde tuinen, deels landschapspark. Ontwerp van na de Tweede Wereldoorlog. Architectuurhistorisch, cultuurhistorisch en sociaal-historisch belang. Omgracht kasteel, met drie woonvleu, twee torens (ronde en veelhoekig), in 1628 verhoogd. Kasteel-Raadhuis. Omgracht, grotendeels bakstenen bouwwerk van middeleeuwse oorsprong, bestaande uit drie woonvleugels om een binnenplaats, afgesloten door een toegangspoort tussen twee zware torens aan de noordzijde. Gerestaureerd in 1940 en na de zware oorlogsschade van 1944.